

Дочу А. Р.

МОВНІ КОНТАКТИ І ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТЕМАТИЧНИХ ГРУП ЛЕКСИКИ (на матеріалі англійськоорнітонімікону)

К.: Наук. думка, 2017. — 206 с.

Дослідження мовних контактів, породжуваних ними явищ і процесів мають давню історію і є традиційними для мовознавства. Серед проблем лінгвістичної, зокрема лексичної, контактології чи не найактивніше сьогодні опрацьовуються механізми та способи адаптації лексичних запозичень на матеріалі різних мов. Аналіз сучасних процесів запозичення, що є значущими з огляду на розширення ареалів мовних взаємопроникнень і взаємовпливів, у зіставленні з відповідними процесами минулих етапів розвитку мови дає змогу простежити тенденції мовного поступу, з'ясувати співвідношення внутрішньо- і зовнішньомовних ресурсів у формуванні різних лексичних груп у певні періоди життя мови.

Теоретично будь-яка мова може містити необмежену кількість запозичень. Проте в кожній мовній системі діють внутрішні закономірності, які обмежують її наповнюваність чужими елементами, що зумовлює різну сприйнятливості мов до запозичень. Англійська мова належить до мов з дуже високим відсотком запозичень, який спричинений історичними умовами розвитку країни, що приводили до численних безпосередніх мовних контактів. Хрестоматійна цифра 30% на позначення кількості питомих англійських слів дає підстави стверджувати, що англійська лексична система має гібридний характер, а запозичення є домінуючим способом збагачення словникового складу цієї мови. Тому виправданими є теоретичні дослідження запозичень як наслідку мовних контактів, їх рухомості у процесі мовної еволюції на матеріалі англійської мови.

Особливо важливим для подібних досліджень є опрацювання тих тематичних груп лексики, які характеризуються давністю виникнення, тісними і

при цьому історично змінними зв'язками з автохтонними і зовнішніми народними джерелами, певною стійкістю до іншомовних впливів. Тематичну групу англійських орнітонімів цілком обґрунтовано обрано об'єктом розгляду в монографії А. Дочу, яка є актуальною як у плані дослідження конкретного мовного матеріалу, так і в площині розв'язання низки завдань теоретичного характеру.

Дослідження виконано на багатому фактичному матеріалі, дібраному з тлумачних, історичних, етимологічних, термінологічних, діалектних, перекладних словників, енциклопедичних джерел і спеціальних посібників. Переконливою є й кількісна репрезентація сформованого корпусу назв птахів: 1158 одиниць, з яких 574 — іншомовного походження.

А. Дочу випрацьовує власне бачення давно відомих, але досі неусталених у мовознавстві термінів. На основі аналізу різних типів лексичних мікросистем, а також підходів мовознавців до їх розмежування і застосування при дослідженні конкретного мовного матеріалу, зокрема назв птахів, авторка доходить науково обґрунтованого висновку про доцільність розгляду орнітонімів як тематичної групи (с. 11-12). Зазначену групу вона розуміє досить узагальнено як сукупність матеріальних денотатів, об'єднаних темою «птах», указуючи при цьому на перерахування як форму впорядкування денотатів у групі і різнотипність відношень між членами групи (наприклад, рід — вид). Такий підхід до розуміння внутрішньої організації досліджуваної тематичної групи можна кваліфікувати як дещо спрощений, адже якщо виходити з наукової класифікації орнітонімів, то для неї характерна дуже суворієрархічна структура, яка враховує основні таксономічні катего-

рії в систематиці птахів. З огляду на це тематична група назв птахів, позамова за критерієм виділення, мала б складатися з численних тематичних підгруп, для опису яких знадобилися б глибокі знання особливостей самих денотатів, а це вивело б дослідження за межі мовознавства. Тому обране авторкою трактування тематичної групи можна вважати евристично виправданим і продуктивним саме для лінгвістичного аналізу орнітонімів передусім іншомовного походження та їх впливу на склад і структуру досліджуваної тематичної групи.

Ключовим для всієї праці є термін «запозичення». Попри велику кількість досліджень, присвячених іншомовному слову, теоретичні питання запозичення й адаптації іншомовної лексики досі залишаються спірними. А. Дочу обирає як робоче зручне при дослідженні мовних контактів тлумачення запозичення і як процесу іншомовних впливів, і як його результату. Висвітливши типологію мовних запозичень, авторка докладно розглядає кальки (як приховані запозичення) і їхні типи, а також слова-гібриди, виокремлює проникнення з-поміж власне запозичених слів. Певною мірою наукова новизна властива авторському трактуванню терміна «екзотизм», який уточнено в монографії.

Загалом у праці враховано різні підходи до характеристики орнітонімів індоевропейських, зокрема германських, мов, а також напрацювання українських і зарубіжних (переважно російських та американських) лінгвістів з проблем мовних контактів і запозичень.

А. Дочу простежує динаміку формування тематичної групи орнітонімів давньоанглійського та середньоанглійського періодів, способи словотворення, адаптації запозичених назв птахів і семантичні процеси, які їх супроводжували. Невеликий відсоток запозичених слів, що є результатом виявленої авторкою тенденції до використання власних ресурсів для збагачення лексики в давньоанглійський період, як і поступове збільшення кількості запозичень у середньоанглійському і новоанглійському періодах, можна вважати універсальною схемою поповнення різномовних тематичних груп лексики. Крім цього, саме найдавніші періоди розвитку мов були часом формування каркасів лек-

сичних груп, які утворювалися на основі питомої найуживанішої лексики, про що свідчить матеріал рецензованої монографії. Загалом тематична група орнітонімів — це здебільшого лексика спеціальна, що становить периферію словника. Відсоток загальновідомих назв птахів, що входять до базової лексики, у будь-якій мові дуже незначний. Так, пересічний носій української мови знає не більше тридцяти назв птахів, а окремі групи мовців — мисливці, лісівники та ін. — не більше шістдесяти (за даними анкетування В. Куйбіди та О. Глоби). На це ж указує також досить обмежене використання назв птахів у фольклорних текстах. В англійських народних піснях, наприклад, немає добре відомих горобця, галки, іволги, павича, сокола, щигля чи яструба¹. Тому можна вважати, що вплив позамовних чинників на мотивацію більшості орнітонімів зведений до мінімуму, а власне мовні процеси (парадигматичні відношення, розвиток семантичного словотворення, ієрархія мотиваційних ознак) репрезентовані в цій тематичній групі досить широко. Усе це дає підстави для виявлення мовних універсалій саме на матеріалі цієї, як і подібних, груп лексики.

При дослідженні тематичної групи орнітонімів окремо виділяється проблема мотивованості найменувань птахів. Мотивоване слово, зв'язок між звучанням і значенням якого встановлюється з опертям на мовні й позамовні чинники, містить ознаку позначуваного, що лежить в основі номінації. Закріплення мотивуючих ознак у значенні слів є результатом осмислення довкілля носіями мови. Тому дослідження особливостей мотивації назв птахів безпосередньо пов'язане з осмисленням способів членування семантичного континууму. А. Дочу провела мотиваційний аналіз давньоанглійських орнітонімів, виділивши основні мотивувальні ознаки назв птахів цього періоду. Мотивованість орнітонімів наступних періодів розвитку англійської мови не була предметом окремого розгляду в монографії, мабуть, через те, що запозичення часто

¹ Див.: Хроленко А. Т. Словарь языка фольклора как база этнолингвистических исследований // Слово и культура. — М., 1998. — Т.2. — С. 289.

немотивовані, однак можна припустити, що для подальших етапів мовного розвою основні мотивувальні ознаки залишилися незмінними. Універсальними вони мали б бути і для відповідних тематичних груп інших мов. Змінилися б, очевидно, лише кількісні показники, які свідчать про ступінь мотивованості орнітонімної лексики відповідних періодів. Різною була б також кількісна дистрибуція різночасових мотивованих лексем за типами мотивованості з огляду на фонетичну, морфологічну і семантичну організацію орнітонімів.

Якісний і кількісний аналіз запозиченої орнітонімної лексики середньоанглійського періоду, здійснений у монографії, підтвердив висловлену понад сто років тому думку англійського дослідника Логана Сміта про те, що прогрес англійської мови є не результатом розквіту, а наслідком двох національних лих — датського вторгнення і нормандського завоювання². Саме позамовними чинниками авторка пояснює проникнення французьких, латинських і скандинавських запозичень у середньоанглійську орнітонімну лексику (с. 61-62).

Дещо іншими є позамовні (економічні, політичні, культурні, глобалізаційні) передумови поповнення тематичної групи орнітонімів словами з індоевропейських та неіндоевропейських мов у новоанглійський період. Більшість запозичень цього етапу розвитку англійської мови А. Дочу кваліфікує як непрямі (с. 129). Трапляються також екзотизми (с. 133). Екзотизми як загальмовані запозичення утворюють окрему групу орнітонімів із нульовою адаптацією, проте дискусійною є проблема їхньої кваліфікації, адже непрямыми чи дистантними запозиченнями екзотизми можна вважати лише з певним застереженням. Наприклад, запозичення з мови маорі є результатом безпосереднього контакту двох мовних систем — англійської мови в її новозеландському варіанті й маорійської — другої офіційної мови Нової Зеландії. Такі запозичення зумовлені внутрішньою потребою носіїв територіального варіанта англійської мови позначати до-

бре їм відомі об'єктивно існуючі реалії довкілля. Тому, скажімо, орнітонім *kaka* в новозеландському варіанті англійської мови — внутрішня реалія зі своєю особливою прагматичною оцінкою і культурною значущістю. Для британського чи американського варіантів англійської мови він є зовнішньою реалією — фрагментом чужої картини світу, яку легко розпізнати через її незасвоєність, невідповідність структурно-звуковому ладу англійської мови. Водночас ця лексема може вважатися інтернаціоналізмом, оскільки запозичена й іншими мовами, уживається не лише в спеціальній літературі, але й засвідчена в загальномовних лексикографічних працях. Так, сучасні словники російської мови вже фіксують відповідники цього екзотичного орнітоніма як (*попугай*) *кака*.

Особливості територіального розмежування лексики — окрема проблема, яка особливо важлива для англійської мови з її територіальною розпорошеністю і побутуванням у різних варіантах. Окремі аспекти цієї проблеми в межах аналізованого матеріалу висвітлює дослідження орнітонімів-регіоналізмів (с. 103-105). Однак значно складнішими є процеси витіснення загальноживаних (серед них і запозичених) англійських орнітонімів територіальними новотворами чи запозиченими назвами у варіантах англійської мови³, як і згадувана вище проблема поповнення англійської мови через територіальні варіанти і пов'язані з цим різні аспекти адаптації запозичень, не лише структурно-семантичні, а й функційні. Цих питань дослідниця торкається лише спорадично, наводячи приклади окремих питомих орнітонімів, витіснених запозиченнями-регіоналізмами (с. 106).

Аналіз особливостей функціонування слів в усному мовленні і діалектах підтверджує думку про те, що існує часово-локальна вісь входження запозиченої лексики в англійську мову. Шлях запозичення в літературну мову може пролягати і через діалект, тоб-

² *Smith L.P.* The English Language. — London, 1912. — P. 18.

³ На що вказує американський дослідник Р. Бенкс у праці «*Obsolete English Names of North American Birds and Their Modern Equivalents*» (електронний ресурс: <http://www.pwrc.usgs.gov/research/pubs/banks/obsall.htm>)

то через подвійне запозичення — зовнішнє і внутрішнє. Це добре усвідомлює авторка, указуючи на можливість лінгвогеографічної локалізації місця контакту і зв'язок з діалектами (або й з іншими ідіомами, такими як професійний соціолект) у межах континууму мови-реципієнта (с. 98). Крім цього, слід урахувувати й те, що вживання слів в усному мовленні завжди випереджає їхню лексикографічну фіксацію. Словники можуть реєструвати лексику, яка вийшла чи майже вийшла з ужитку, або не засвідчувати вживаних слів. Особливо цінною для аналізу є та частина запозичень, що перейшла в узус, тобто адекватно сприймається й активно побутує в мовленні. Отже, потрібен двобічний підхід до дослідження процесу засвоєння запозичень: і в системі мови, і з огляду на використання її носіями. Оскільки лише кількісно обмежена частина тематичної групи назв птахів має широке застосування в усному мовленні, важливо брати до уваги професійне мовлення орнітологів, як і загалом розвиток орнітології як науки, відображений у відповідних наукових текстах і найсучасніших орнітологічних реєстрах, що можна вважати чи не основним позалінгвальним чинником формування тематичної групи орнітонімів новітнього етапу розвитку англійської мови.

У монографії докладно висвітлено процес запозичення й адаптації орнітонімів англійської мови, які за ступенем засвоєння А. Дочу традиційно поділяє на повністю і частково адаптовані, але при аналізі враховує всю складність асиміляції запозичень, що містить фо-

нетичну, графічну, граматичну, семантичну, стилістичну адаптацію, розвиток синтагматичних і парадигматичних зв'язків. Такий підхід до дослідження дав змогу авторці дійти науково обґрунтованих висновків щодо складу, структури, особливостей становлення тематичної групи орнітонімів англійської мови, ролі мовних контактів і запозичень у цьому процесі. Скрупульозний кількісний аналіз різних груп досліджуваної лексики (за походженням, типом, ступенем адаптації тощо) виявляє масштаби та інтенсивність іншомовних впливів на орнітоніми різних періодів розвитку англійської мови.

Певну наукову і прикладну значущість має «Словник запозичених назв птахів англійської мови», уміщений у Додатку до рецензованої праці (с. 167-204).

Загалом дослідження обраної тематичної групи лексики в історичній перспективі дає змогу простежити не лише її становлення, але й перенести результати дослідження на всю систему запозичень англійської мови, а також вибудувати теоретичне підґрунтя для подібного аналізу запозичень у складі тематичних груп інших мов. З огляду на це праця А. Дочу може бути цікава не тільки мовознавцям, що досліджують проблеми лінгвістичної контактології, історичної лексикології, але й студентам, аспірантам, учителям, які цікавляться історією становлення лексичної системи англійської мови і тим, яку роль мовні контакти відіграють у цьому процесі.

З. КОЦЮБА
(Дрогобич)

НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ У ФІЛОЛОГІЇ: СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА ЮРІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА ЖЛУКТЕНКА: МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ (ЛЬВІВ, 2–3 ЖОВТНЯ 2015 Р.)

Л. : Дослідно-видавн. центр Наук. т-ва ім. Шевченка, 2017. — 294 с., VI с. іл.

2015 рік для багатьох мовознавців України був роком Ю. О. Жлуктенка, столітній ювілей якого відзначили найбільші університети країни: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка та Львівський національний університет ім. Івана Франка. Особливо широко й урочисто ці заходи проходили у Львівському університеті, свідченням чого є рецензована книжка. Безсумнівна заслуга в організації Львівської Всеукраїнської наукової конференції та публікації цієї книги належить її ініціатору — доктору філологічних наук, професору, академіку АН ВШ України, завідувачі кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Григорія Кочура Львівського університету і вдячній учениці та послідовниці Ю. О. Жлуктенка Роксолані Петрівні Зорівчак.

Структурно книжка складається з передмови, шести розділів, анотації на десяти найуживаніших мовах світу, коротких відомостей про авторів статей та іменного покажчика.

Розділ «Інтелектуальна біографія професора Юрія Олексійовича Жлуктенка» відкриває стаття О. І. Чередниченка «Наукова спадщина Ю. О. Жлуктенка в контексті розвитку філології ХХ століття» (с. 7–14). Її автор наголошує, що «Юрія Олексійовича не можна вважати лише германістом, оскільки він працював на суміжжі кількох філологічних спеціальностей, був визначним фахівцем у галузях загального і германського мовознавства, соціолінгвістики, порівняльно-історичного і типологічного мовознавства, перекладознавства, а також дидактики іноземних мов, зокрема української як іноземної» (с. 7). Здобутки професора в усіх цих галузях і досліджує О. І. Чередниченко, зупиняючись на низці основних фундаментальних праць ученого.

Автор статті полемізує з

Ю. О. Жлуктенком, викладаючи його погляди на поняття адекватності й еквівалентності перекладу. Однак усе ж визнає, що «той факт, що серед українських перекладознавців Ю. О. Жлуктенко першим зосередив увагу на проблемі співвідношення цих двох категорій, обговорення яких ще не завершено, свідчить лише про передбачливість ученого, його вміння спонукати до нової дискусії» (с. 13).

Н. Ю. Жлуктенко, донька професора, визначила жанр своєї статті «Юрій Жлуктенко: особиста історія крізь призму історичного часу» (с. 15–24) як «стилий науково-біографічний огляд», «розвідка-спогад» та ширше — «наукова біографія» (с. 16). Деякі сторінки статті гірко читати від усвідомлення того, яким тернистим і болючим був шлях цієї Людини до вершин науки. Шлях у літературознавство Ю. Жлуктенку брутально закрили відразу після закінчення університету. Але талант і наполегливість молодого випускника знайшли вихід у іншій галузі філологічних наук — у мовознавстві. Успіх з часом прийшов. Як видається, тезу французького історіографа О. Тьєрі — «аби домогтися успіху, людина має народитися у відповідний час», — яку записав у 1950-х роках до свого записника Ю. Жлуктенко (див. с. 20), спростували люди непересічні, спростував і сам Ю. Жлуктенко. Хіба можна сказати, що Т. Шевченко або Ю. Шевельов народилися у відповідний час? Доречнішою видається думка Ліни Костенко, повторена Р. Зорівчак у цій книжці «Ще не було епохи для поетів, але були поети для епох» (с. 43).

Центральне місце в першому розділі, як, власне, і в усій книжці, займає дослідження Р. П. Зорівчак «Україністика в інтелектуальному життєписі професора Юрія Олексійовича Жлуктенка: до сторіччя від народження»

(с. 25–47). У ньому підкреслюється роль Ю. О. Жлуктенка у відродженні та становленні української філологічної науки, розвитку й посиленні інтелектуального потенціалу факультету романо-германської філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Р. П. Зорівчак детально висвітлює науково-методичну діяльність професора, акцентує увагу на внеску вченого в контрастивну лінгвістику, започатковану ним ще 1960 р. «Порівняльною граматикую англійської та української мов». Працю в цій ділянці мовознавства, як наголошує автор статті, було продовжено в період його плідної діяльності у відділі романських і германських мов, який він очолював в Інституті мовознавства АН України. Не оминає Р. П. Зорівчак головної ділянки досліджень Ю. О. Жлуктенка — взаємодії мов, зокрема української та англійської на теренах США й Канади, а також теоретичних узагальнень, викладених ученим у його монографії «Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики» (К., 1966). Дивно, але праця «Лингвистические аспекты двуязычия» (К., 1974) чомусь випала з поля зору дослідниці. Згадуються у статті і праці з варіантології, виконані під керівництвом і за участю Юрія Олексійовича. Але найбільше уваги авторка приділила доробку професора в царині перекладознавства та його художнім і науковим перекладам з багатьох європейських мов. Приділено увагу також внеску науковця в українське перекладне словникарство, зокрема англо-українським та українсько-англійським словникам за участю Ю. О. Жлуктенка.

Можна сказати, що авторці вдалося осягнути неосяжне — висвітлити всю наукову та перекладацьку спадщину вченого, а відтак, на нашу думку, назва статті не повністю охоплює те, що викладено в ній.

Стаття О. Ю. Васильченко «Yuriy Zhluktenko: a great man with simple ways» (с. 48–53) містить спогади авторки про Ю. О. Жлуктенка, які охоплюють тридцятирічний період (з кінця 1960-х рр. до 1990 р.). Це хвилююча розповідь однокурсниці Н. Ю. Жлуктенко, а згодом його аспірантки, яка мала щастя спілкуватися з ученим не лише як з науковим керівником, а й у родинному колі своєї

найближчої подруги. Це щира сповідь про вплив професора Ю. О. Жлуктенка на формування особистості та наукового світогляду авторки статті.

У статті А. П. Гризуна «Мислитель. Интеллигент. Добротворець» (с. 54–56) викладено спогади поета з Сум про співпрацю з Юрієм Жлуктенком над перекладом фризської поезії на українську мову, яка завершилася посмертно виданою збіркою «Над озерами білі вітрила» (К., 1997), високо оціненою в Нідерландах. До загалом цікавих спогадів вкралися деякі неточності: М. М. Дудченко не був аспірантом Ю. О. Жлуктенка, Юрій Олексійович виступав першим опонентом на захисті його кандидатської дисертації. Професор укладав українсько-англійські та англо-українські словники, німецько-українського словника у його доробку немає.

У статті М. Е. Білинського «Some memories with just one encounter. My Yuriy Zhluktenko» (с. 57–62) «здійснено спробу деконструкції творчості Юрія Жлуктенка» (с. 62). Автор зосереджується на нез'ясованих для нього питаннях лексикографічної та соціолінгвістичної частин спадщини вченого. «Нині ми дивовижно мало знаємо про ранній період англо-української лексикографії» (с. 58), — стверджує М. Е. Білинський, після чого починає викладати відоме йому, поєднуючи реальні факти з відвертим вимислом.

На нашу думку, слід висвітлити дійсні реалії, пов'язані з започаткуванням перекладного англо-українського та українсько-англійського словникарства в Україні. Погоджуємося з автором, що англійську мову як предмет у школах України почали широко впроваджувати після Другої світової війни. Проте в деяких елітних школах Києва її викладали з першого класу ще до війни. Крім цього, до 1917 р. англійську мову вивчали в гімназіях та університетах. Саме тому М. Я. Калинович, якого згадує автор статті, добре знав англійську мову і перекладав художню літературу з неї. З моменту заснування в Київському університеті факультету західноєвропейських мов і літератур він читав на ньому курс загального мовознавства. Добре розуміючи потребу в перекладних словниках, Михайло

Якович розпочав роботу з укладання англо-українського словника. До цієї праці він залучив також студентів-англівців, які допомагали своєму педагогу, розписуючи перекладені з англійської на українську мову твори художньої літератури. Зі слів Ю. О. Жлуктенка та онуки М. Я. Калиновича Л. Р. Калинович нам відомо, що на самому початку літа 1941 р. роботу над рукописом англо-українського словника було завершено. Михайло Якович передав його вченому секретареві Інституту мовознавства й узяв у того розписку про отримання рукопису. На жаль, у період окупації Києва рукопис безслідно зник. Зникнення його зовсім не пов'язане зі смертю М. Я. Калиновича у 1949 р., як гадає М. Е. Білинський (с. 58).

1948 р. вийшов друком перший Англо-український словник на 50 тис. слів, укладений М. Л. Подвезьком¹. 1959 р. цей же автор опублікував шкільний Англо-український словник на 25 тис. слів. На той час М. Л. Подвезько очолював у видавництві «Радянська школа» редакцію іноземних мов. 1952 р. це видавництво опублікувало Українсько-англійський словник на 60 тис. слів, автором якого вказано М. Л. Подвезька. Тому твердити, що реєстр словника збільшився на 10 тис. слів порівняно зі словником 1948 р. (с. 58), некоректно, бо це перший в Україні Українсько-англійський словник (а не Англо-український). До цього слід додати ще й таке. У передмові до першого видання цього словника читаємо: «У попередній технічній підготовці частини рукопису словника допомагали молоді викладачі, аспіранти і наукові працівники Ю. О. Жлуктенко,

М. І. Балла, Є. С. Лялько, Р. Г. Зятковська і Л. П. Мостицька, що укладач вважає своїм обов'язком відмітити з почуттям глибокої вдячності» (с. 4). У другому виданні цього словника (К., 1957) слова подяки вже відсутні. Зі слів Ю. О. Жлуктенка нам відомо, що всі зазначені в подяці особи розписували картотеку до цього словника. Причому лівова частка роботи була здійснена саме Ю. О. Жлуктенком.

Так само некоректно говорити про збільшення на 5 тис. статей корпусу Англо-українського словника (К., 1974) порівняно з виданням 1952 та 1957 рр. (с. 59). Цей словник можна було б порівняти з Англо-українським словником 1948 року видання, а не з Українсько-англійським. І зовсім дивною видається вигадка М. Е. Білинського про нібито укладений Н. Биховець Англо-український словник за редакцією Ю. О. Жлуктенка та про недоліки якого останній згадує в листі до Р. П. Зорівчак. Н. Биховець одноосібно не уклала і не видавала словників. Вона була членом авторського колективу, який очолював Ю. О. Жлуктенко як відповідальний редактор та одночасно один з чільних авторів шкільних Англо-українського (1978, 1984, 1991, 1994) та Українсько-англійського (1982, 1987) словників.

У листі до Р. П. Зорівчак від 15 липня 1974 р., опублікованому в цій книжці (с. 237), Ю. О. Жлуктенко пише про Англо-український словник М. Л. Подвезька та М. І. Балли (К., 1974), який вийшов за загальною редакцією Юрія Олексійовича: «Словник, який я Вам послав, на жаль, дуже поганий. Дуже велика кількість моїх виправлень лишилася неприйнятною до уваги. Видавництво дуже поспішало, але в цілому видання затяглося на багато років. А хоч поганий, словник такий був потрібен» (с. 237).

Другий розділ книжки «Соціолінгвістика» складається з трьох статей і починається з дослідження Б. М. Ажнюка «Ю. О. Жлуктенко і сучасна українська соціолінгвістика» (с. 63–70). У ній ідеться про вплив праць Ю. О. Жлуктенка на розвиток соціолінгвістики в Україні в 1960–1980 рр. Автор наголошує, що на той час «стилістика соціолінгвістичних праць у

¹ Подвезько Михайло Леонтійович (14.XI.1901–30.XII.1978). Народився в с. Рябушках (тепер Лебединського р-ну Сумської обл., а не в с. Дружківка Чернігівської обл., як указує М. Е. Білинський; до речі, серед населених пунктів Чернігівської обл. села Дружківка взагалі немає). Закінчив Український інститут лінгвістичної освіти у Харкові (1935). Викладав англійську мову в середніх школах і вузах Києва (1935–1941), Кварелі та Кутаїсі (1941–1944). З 1945 р. і до смерті — на редакторській і лексикографічній роботі. Очолював редакцію іноземних мов видавництва «Радянська школа» (Київ) (див. також: УРЕ, 1963, т. 11, с. 288).

СРСР була агресивною» (с. 64). На противагу цьому професор «не вважав за можливе вести наукову полеміку в пропагандистському стилі» (там же). Б. М. Ажнюк називає кілька праць Юрія Олексійовича, зосереджених на розгляді питань соціолінгвістики, підкреслює, що перекладена Ю. О. Жлуктенком книжка У. Вайнрайха «Языковые контакты» (1981) дала «важливий поштовх розвитку української соціолінгвістики на кілька подальших десятиліть» (с. 65). Проте він оминає увагою індивідуальні монографії науковця «Мовні контакти: проблеми інтерлінгвістики» (К., 1966) та «Лингвистические аспекты двуязычия» (К., 1974), колективну монографію за редакцією Ю. О. Жлуктенка і за його участю «Языковые ситуации и взаимодействие языков» (К., 1989), написані ним розділи до монографій, зокрема: Теория языкового планирования // Современное зарубежное языкознание / За ред. О. С. Мельничука (К., 1983), Теоретичні проблеми свідомого впливу на мову // Передмова до кн.: Семенець О. Є. Соціальні проблеми і мовна дійсність (К., 1984) та цілу низку статей — усього близько 20 публікацій (з яких 8 монографій). З огляду на це видається дещо некоректно думка автора статті про те, що «внесок Ю. О. Жлуктенка в українську соціолінгвістику можна стисло схарактеризувати латинською приказкою “Non multum, sed multa”» (с. 63). Насправді з цієї проблематики Юрій Олексійович писав багато, і внесок його в українську соціолінгвістику справді вагомий. Наведена Б. М. Ажнюком фінальна частина статті Ю. О. Жлуктенка «Сучасні проблеми теорії і практики мовного планування» (1990) звучить як заповіт мовознавця, а сформульовані в ній положення і досі є актуальними.

Ф. С. Бацевича на написання статті «Мовленнєвий жанр і соціальні статуси учасників спілкування (в аспекті соціолінгвістичної теорії Ю. О. Жлуктенка)» (с. 71–80) надихнула праця вченого «Органічність мови як соціолінгвістичний параметр багатомовної ситуації» (1987), де, як вважає автор статті, висловлено «важливі ідеї українського вченого, які стосуються комунікативних аспектів соціолінгвістичної теорії» (с. 71). Ф. С. Бацевич стверджує:

«Фактично на початку формування ідей комунікативної лінгвістики й лінгвістичної прагматики в Україні вчений формулює надзвичайно плідну ідею *органічності мовлення* і комунікації, яка з плином часу стає однією з найперспективніших концепцій у дослідженні кооперативного міжособистісного й міжкультурного спілкування і, звичайно, важливим показником якості перекладу» (с. 71). Як вважає Ф. С. Бацевич, думки, висловлені Ю. О. Жлуктенком у згаданій статті, — «це прямий вихід на теорію мовленнєвих жанрів» (с. 72). Саме аналізу та виявленню соціальних чинників організації мовленнєвих актів, мовленнєвих жанрів і дискурсів присвячена стаття.

Виклад ідей Ю. О. Жлуктенка із заявленої О. П. Зеленською у статті «Питання мовної політики, мовної ситуації та варіативності англійської мови у працях професора Ю. О. Жлуктенка» (с. 81–88) проблематики ґрунтується на трьох статтях науковця: «Критика соціолінгвістичних теорій зарубіжного мовознавства» (1981), «Мовна ситуація і мовна політика в Великобританії» (1985) та «Мова етнічної групи в світлі теорії мовної варіативності» (1988). Зазначимо, що Юрій Олексійович звертався до цієї проблематики значно частіше і не лише в журнальних публікаціях, а й у колективних монографіях. Це, зокрема, «Варианты полинациональных литературных языков» (К., 1981), «Социальная лингвистика и общественная практика» (К., 1988) та «Межъязыковые отношения и языковая политика» (К., 1988). Проаналізувавши зазначені вище три статті Ю. О. Жлуктенка, авторка робить висновок, що вони «стосуються проблем багатомовної взаємозалежності мови і суспільства, функціонування мови у зв'язку з мовною ситуацією, мовного варіювання, що виявляється в розмаїтті типів соціальної і територіальної диференціації мови, статусу соціолектів, діалектів, варіантів мови, вияву соціальних норм, які детермінують мовленнєву поведінку тощо» (с. 86–87). А відтак думки Ю. О. Жлуктенка досі є актуальними й важливими для використання в дослідницькій практиці (с. 87).

Третій розділ «Контрастивна лінгвістика і методика викладання іноземних мов» починається статтею

А. Й. Паславської «Заперечні займенники в контексті ідей порівняльно-типологічної граматики Юрія Олексійовича Жлуктенка» (с. 89–99). Авторка викладає в загальних рисах методологію порівняльних студій Ю. О. Жлуктенка та, відштовхуючись від його тези, що «синхронно-порівняльний аналіз можна розглядати як перший ступінь аналізу типологічного», здійснює порівняльно-типологічне дослідження заперечних займенників на матеріалі германських, романських і слов'янських мов. У результаті проведеного аналізу А. Й. Паславська робить висновок, що заперечні займенники — це негативні полярні елементи, яким притаманна заперечна семантика лише в тому сенсі, що вони залежні від відповідного контексту (с. 97).

Стаття З. Г. Коцюби «Англо-українські контрастивні граматичні студії в Україні (тяглість традиції й невивчені уроки Ю. О. Жлуктенка)» фактично є короткою рецензією на кілька посібників з порівняльної граматики української та англійської мов, які почали з'являтися в Україні через 40 з лишком років після публікації «Порівняльної граматики англійської та української мов» Ю. О. Жлуктенка (1960), а саме на навчальний посібник І. Корунця: *Korunets' I. V. «Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages»* (Вінниця, 2003), підручник А. Е. Левицького «Порівняльна граматики англійської та української мов» (К., 2008) і підручник І. Карамішевої: *Karamysheva I. «Contrastive Grammar of English and Ukrainian Languages»*, 2nd ed. (Вінниця, 2012). З. Г. Коцюба знаходить чимало «свідчень сліпого наслідування Ю. О. Жлуктенка в сучасних контрастивних граматиках» (с. 106), іноді навіть «дослівного і без жодного покликання» перекладу уривків з «Порівняльної граматики» Ю. О. Жлуктенка (с. 105) та вказує випадки «коли слушні думки професора залишаються поза увагою і не отримують подальшого концептуального розвитку» (с. 106). Проведений аналіз посібників, на думку авторки, свідчить про те, що «Порівняльна граматики української та англійської мов» Ю. О. Жлуктенка 1960 р. і досі залишається взірцем лінгводидактичної праці» (с. 106).

Відправним чи, можливо, лише дотичним моментом для написання статті Н. І. Андрейчук «Роль контрастивної лінгвістики в розвитку теорії моделювання мови: передбачення професора Ю. О. Жлуктенка» (с. 108–117) послужили слова Ю. О. Жлуктенка в програмній статті «Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи» (Мовознавство, 1976, № 4, с. 3–15): «Зараз ще важко передбачити майбутню роль контрастивного мовознавства в розвитку теорії моделювання мови, але навряд чи можна сумніватися в тому, що розгляд одних мов крізь структурну сітку інших створює в цьому плані сприятливі перспективи». Авторка статті поставила собі за мету «з'ясувати, як сучасні концепції моделювання мови як феномену та окремих природних мов пов'язані з ідеями контрастивістики, що їх випрацював видатний український мовознавець Ю. О. Жлуктенко» (с. 108), яку вона успішно виконала.

У центрі уваги статті Л. П. Васильєвої «Внесок Ю. О. Жлуктенка в методику викладання української мови як іноземної» (с. 118–130) — підручник для викладання початкового курсу української мови англійським студентам вищих навчальних закладів «Ukrainian» авторства Ю. О. Жлуктенка, Н. І. Тоцької та Т. К. Молодід 1973 та 1978 рр. видання. Він «став першою ластівкою, яка “озброїла” викладачів української мови важливим засобом для роботи з іноземцями» (с. 120), а відтак, наголошує авторка, «Ю. О. Жлуктенка можемо вважати зачинателем нового напрямку в методиці викладання української мови» (там же). Ю. О. Жлуктенко підійшов до створення підручника з позицій контрастивної методики. Л. П. Васильєва розглядає авторські підходи до створення підручника «Ukrainian», детально аналізує «методичні знахідки щодо впровадження граматичного, текстового, країнознавчого матеріалу, потрібного для формування комунікативної компетентності студентів» (с. 118). Дослідниця наголошує, що, працюючи з цим підручником на початку 1990-х рр., львівські викладачі української мови «мали можливість переконатися в його ефективності на заняттях із викладання української мови як іноземної» (с. 128).

До четвертого розділу «Перекла-

дознавство» ввійшло три статті. Відкриває його дослідження О. В. Літвіняк «Юрій Олексійович Жлуктенко — перекладач і перекладознавець» (с. 131–138). Його авторка окреслює динаміку перекладознавчих поглядів науковця від кінця 40-х до кінця 80-х рр. XX ст., аналізуючи його художні переклади поетичних і прозових творів з англійської, фризської та фламандської мов. Як зазначає О. В. Літвіняк, у перекладацькій діяльності «Ю. О. Жлуктенко доволі послідовно дотримувався принципу збереження і відтворення єдності форми і змісту оригіналу, а також історичної правди в перекладі» (с. 132). Розглядаючи переклад балад про Робіна Гуда, авторка статті зауважує, що в цих перекладах ще не спостерігається «чіткої позиції дослідника щодо додавання, вилучення чи заміни образів / деталей у перекладі, яка, вочевидь, викристалізувалася згодом» (с. 132). З іншого боку, «Ю. О. Жлуктенко завжди уважно ставився до сполучуваності звуків, милозвучності тексту, а також принципу послідовності» (там же).

Викладаючи погляди Юрія Олексійовича в царині перекладознавства, О. В. Літвіняк зазначає, що вони «загалом вписувалися в межі так званої реалістичної теорії перекладу». Вона простежує «спільність поглядів дослідника і таких українських перекладознавців, як Г. П. Кочур і В. В. Коптілов, російських — В. Н. Комісаров, А. В. Федоров, А. Д. Швейцер <...> та ін.» і доходить висновку, що «перекладознавчі погляди Ю. О. Жлуктенка формувалися під впливом передусім українських перекладознавців і дослідників з інших країн СРСР та менше — західних (Ю. Найди, Я. Фісяка та ін.)» (с. 135–137).

Як зазначає І. М. Одріхівська у статті «Перекладознавчі студії Ю. О. Жлуктенка та В. В. Коптілова: перекладні діалоги, герменевтичні паралелі» (с. 139–153), її дослідження — це «спроба реконструювати в одному інтерпретаційному полі дві наукові практики — перекладознавчі дослідження Ю. О. Жлуктенка та В. В. Коптілова, що має на меті актуалізувати взаємозв'язок їхніх концепцій, силові лінії розвитку в поглядах перекладознавців, а також окреслити певні паралелі у трактуванні

явищ перекладацького процесу другої половини XX ст.» (с. 140).

Обидва науковці були однодумцями в поглядах про окремішність науки про переклад. Як відомо, В. В. Коптілов був першим в Україні доктором філологічних наук у галузі перекладознавства, а Ю. О. Жлуктенко «сприяв тому, що в 1980-х рр. теорія перекладу ввійшла до числа спеціальностей, затверджених ВАКом СРСР як окрема дисципліна» (с. 38). Він же ініціював заснування на факультеті романо-германської філології республіканського міжвідомчого наукового збірника «Теорія і практика перекладу», перший випуск якого з'явився 1979 р.

Зіставивши критичні аналізи перекладів, здійснених Ю. О. Жлуктенком та В. В. Коптіловим, авторка робить висновок, що обидва дослідники «працювали в межах методології структуралізму, яка покликана забезпечити перехід від “поверхневого” до “глибинного” рівня художнього тексту, виявити особливості організації його структури» (с. 143). На її думку, «вияви структуралістських моделей В. В. Коптілова та Ю. О. Жлуктенка в розборі перекладу все ж залишають нас у межах описативного перекладознавства» (с. 144).

Узагальнивши випрацювані обома дослідниками принципи критики перекладу, І. М. Одріхівська окреслює поліаспектну модель оцінки перекладознавчого аналізу, яка містить: 1) художню модель — співвідношення літературного твору із зображуваною дійсністю, 2) аналітичну модель — функціональну характеристику структури («архітектоніки») вихідного тексту та його перекладу, 3) інтерпретаційну модель — дослідження поетики та дискурсивності перекладу в межах цільової літературної полісистеми (с. 145). Не омінає своєю увагою авторка методології практики редагування перекладів, вказавши на певну відмінність у поглядах учених. Підсумовуючи І. М. Одріхівська стверджує, що обидва «науковці аналітично розширили горизонт досліджень із проблем перекладу, випрацювали інструментарій перекладознавства та вказали на вагомість вектора міждисциплінарності» (с. 151).

Об'єктом дослідження Н. М. Гриців «Збагачення української літератури

творами мов обмеженого користування: внесок Ю. О. Жлуктенка та В. О. Мисика» послужили переклади Ю. О. Жлуктенка з фризської мови та В. О. Мисика — з румейської (тобто з мов меншин — *minority languages*) і відповідні тексти оригіналів. Авторка статті підкреслює, що ще 1981 р. у своїй статті «Проблеми адекватності перекладу» Юрій Олексійович наголошував на доцільності спеціального розгляду перекладів, «здійснених з малорозповсюджених або східних мов» (с. 91), тим самим спрогнозувавши ті майбутні дослідження, які розпочалися у світовому перекладознавстві лише через чверть століття (с. 155). Н. М. Гриців розглядає програмну в дослідженні перекладу з мов обмеженого користування статтю М. Кроніна (*Cronin M. «Altered States: Translation and Minority Languages»* — с. 155), з назви якої зрозуміло, що вжитий авторкою термін «мови обмеженого користування» тотожний терміну «мови меншин» (*minority languages*). Загалом цікава стаття хвибує на іноді некоректне вживання термінів, наприклад: «Як одна з мов обмеженого користування (курсив наш. — Н. Б.) українська мова має тривалу історію перекладу на мови загальносвітового поширення і на мови обмеженого користування» (с. 155). Ця думка прямо суперечить дійсності. Насправді українська мова є однією з найпоширеніших мов у світі і за кількістю носіїв займає 26-те місце у світі². До того ж українська мова є державною мовою України, вона аж ніяк не є мовою меншин.

До найменшого, п'ятого, розділу «Порівняльно-історичне і загальне мовознавство» ввійшло лише дві статті. Стаття І. Р. Буніятової «Юрій Олексійович Жлуктенко та питання англійської неології» (с. 167–174) — це спогад колишньої співробітниці відділу романських і германських мов Інституту мовознавства АН України, яким з вересня 1975 по січень 1982 р. керував Ю. О. Жлуктенко, про працю над колективною монографією «Английские неологизмы» (К., 1983), до якої вона на-

писала розділ «Неологизмы — сложные слова». І. Р. Буніятова пише про положення, сформульовані Ю. О. Жлуктенком, яким керувався колектив авторів монографії, наводить їх, майже дослівно переклавши з російської мови на українську. Слід зауважити, що посилання на сторінку дев'яту «Английских неологизмов» з першого абзацу на с. 171 слід перенести і подати перед останнім реченням другого абзацу. До речі, в оригіналі ця думка Юрія Олексійовича подається в одному абзаці.

Авторка зазначає, що «проблема визначення статусу складного слова, розмежування складного слова і словосполучення» досі залишається актуальною (с. 171), наводить моделі утворення складних слів і приклади до цих моделей зі словника «*The Barnhart Dictionary of New English since 1963*» (London: Longman, 1973), а також пізніше утворені різними способами неологізми англійської мови.

Теза авторки, що монографія «Английские неологизмы» є «найменш відомою в лінгвістичних колах України» (с. 169), на наш погляд, — доволі сумнівна. Адже ця праця потрапила до списку рекомендованої літератури, який міститься у статті «Неологизмы» в «Лингвистическом энциклопедическом словаре» (М.: Сов. энциклопедия, 1990, с. 331).

На нашу думку, статтю І. Р. Буніятової доречніше було б подати в першому розділі, оскільки вона не стосується ні порівняльно-історичного, ні загального мовознавства, а рубрика «словотвір» у книжці відсутня.

Стаття Р. С. Помірко «*Las lenguas hispánicas en su historia y en contemporaneidad*» є дослідженням територіальних варіантів іспанської мови та регіональних мов Іспанії в їх історичному розвитку. Особливу увагу приділено змінам на фонетичному й морфологічному рівнях, зокрема в період демократичного розвитку Іспанії, який настав після завершення диктатури Франко і сприяв розвитку регіональних мов, які зазнавали утисків під час диктатури.

Шостий розділ «Архівні матеріали» складається з двох частин. У першій частині міститься листування Ю. О. Жлуктенка з науковцями фризь-

² Див.: *Громадська Л.* Українська мова як код нації // *Україна молода*. — 2018. — 14 лют. — С. 9.

кої академії наук. Сюди ввійшли також два листи І. К. Білодіда до керівництва фризської академії наук та до керівника кафедри фризської мови Гронінгенського університету. Листи охоплюють період від 21.11.1978 р. до 23.09.1982 р. Вони дають уявлення про те, як розвивалися започатковані Ю. О. Жлуктенком наукові контакти з науковцями Фрисландії та як відбувався процес підготовки монографічного дослідження «Фризский язык» (К., 1984), а також про працю над перекладами творів фризських письменників та поетів на українську мову.

У другій частині Архівних матеріалів уміщено листи Ю. О. Жлуктенка до Р. П. Зорівчак за період від 7 січня 1969 р. до літа 1981 р. з її коментаря-

ми. Це період, коли Роксолана Петрівна писала кандидатську й докторську дисертації з перекладознавства. З листів можна почерпнути багато цікавої інформації про життя України того періоду. Вони також становлять значний науковий інтерес, оскільки в них ідеться про проблеми дослідження в галузі перекладознавства та фразеології.

Матеріали, розміщені в книжці, з одного боку, добре осмислюють багатогранну наукову і перекладацьку спадщину Ю. О. Жлуктенка, а з другого, — демонструють можливості творчого використання багатьох положень ученого в майбутніх наукових пошуках. Видання гарно оформлене й забезпечене бездоганим науковим апаратом.

Н. БИХОВЕЦЬ

Дзєра О.

БІБЛІЙНА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ І ПЕРЕКЛАД: АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ.

Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. — 490 с.

Біблія, чи взята сама по собі, чи разом з похідними від неї текстами різних жанрів і мов, як жоден інший твір є природним об'єктом для вивчення в аспекті інтертекстуальності й перекладу. Водночас вибір такого об'єкта, сакрального для світових релігій і безпрецедентного за своєю значущістю для численних національно-культурних традицій, — цей вибір, з одного боку, покладає на дослідника особливо велику відповідальність і, з другого боку, ставить перед ним особливо високі вимоги, які стосуються орієнтування в безмежному морі спеціальної теологічної та філологічної літератури і володіння методами й процедурами аналізу в галузі біблійних студій, транслятології, текстології, лінгвістичної і загальної семіотики, історії літератури, мовно-культурної контактології тощо. З огляду на все це вихід у світ рецензованої монографії О. Дзєри є значущою подією з погляду інтересів як згаданих, так і низки інших гуманітарних дисциплін.

Авторка розглядає біблійну інтертекстуальність як динамічне явище, наявне вже в самому тексті Святого Письма і водночас таке, для якого Біблія є тим епіцентром, від якого у різні мови та культури розходяться хвилі тлумачень і перетлумачень у вигляді як перекладів, так і використань біблійних фразеологізмів, афоризмів, образів, мотивів і сюжетів. Відповідно тексти, з якими працює дослідниця, — це, крім книг самої Біблії (оригінальних та перекладних, з первинними варіантами і пізнішими канонами), також і літературні тексти українською й англійською мовами, у яких знайшли відображення біблійні теми й мотиви, а деякі з них перекладалися з однієї з цих мов на іншу. Крім цього, вона залучає до розгляду і ті поетичні твори Шевченка, які традиційно включаються до його власних текстів, хоча насправді є перекладами фрагментів Біблії.

Характерною й безумовно позитивною особливістю підходу О. Дзєри до

вирішення поставлених нею завдань є те, що вона поряд з аналізом фактичного матеріалу звертає особливу увагу на використований у відповідних площинах аналізу категорійний апарат. Так, у першому розділі монографії «Біблійна інтертекстуальність як об'єкт перекладознавства» (с. 117–135) дослідниця простежує виникнення й еволюцію таких термінопонять, як інтертекстуальність, інтертекст, мотив, архетип і *sacrum*. Крім того, у цьому ж розділі вона дає нарис історії перекладів Біблії, починаючи від найдавніших і таких, що відіграли ключову роль у поширенні відповідних релігійних учень у давні часи, а переходячи до пізніших періодів, зосереджує свою увагу на історії виникнення англійських та українських текстів Святого Письма. І хоча контрастивний аспект у назві цього розділу ще не згадується (про нього буде сказано в заголовку наступного розділу), фактично він уже присутній і тут, особливо виразно в підрозділах, де йдеться про те, що авторка окреслює як національні біблійні концептосфери. Конкретніше, вона розглядає тут типологію концептуальних девіацій у перекладах Біблії як чинник формування зазначених концептосфер, а також взаємодію цих концептосфер у зв'язку з відтворенням концепту НЕПРАВЕДНИЙ у Шевченкових текстах та їхніх перекладах.

Другий розділ «Біблеїзм та біблема: контрастивна та перекладознавча парадигми» (с. 136–230) присвячено висвітленню цього ключового для дослідження О. Дзери протиставлення. Почавши з біблеїзмів, вона розмежує лінгвістичний і літературознавчий підходи до розуміння відповідних явищ, а потім висвітлює такі питання, як відмінності української та англомовної традицій лексикографічного трактування біблеїзмів, національно-мовна варіативність у відтворенні біблійної ономастики і, нарешті, доля біблеїзмів в англомовній та українській лінгвокультурах з особливою увагою до їхньої зіставно-типологічної характеристики за такими параметрами: характер репрезентації прецедентності, етимологія, когніція, зв'язок з першоджерелом, внутрішньо-семантичні та парадигматичні

зв'язки. Що ж до біблеми, то це термінопоняття становить авторське нововведення і визначається О. Дзерию як «інтертекстуальна одиниця художнього мовлення — одиниця біблійного інтертексту, яка реалізується або ж семіотико-когнітивним чином, через вербалізовані архетипи, концепти й символи, або ж стилістично — як сюжетно-композиційний компонент художнього тексту і як компонент його мікростилістичних рівнів» (с. 205). Біблеми можуть бути різними за своєю роллю й масштабом текстуальної реалізації, а в мовно-зіставному плані вони можуть також і відрізнятися завдяки впливу соціо-культурних чинників, через що перед перекладачами й читачами можуть поставати проблеми, пов'язані з ідентифікацією біблем і їх передачею засобами іншої мови. У цьому ракурсі авторка простежує відмінності між відтворенням біблем у текстах апелятивного й експресивного типів.

У третьому розділі «Інтертексти П'ятикнижжя і переклад: кризь призму творів Івана Франка» (с. 231–373) об'єктом аналізу стає представлення образів Каїна і Мойсея у біблійних інтертекстах великого Каменяря. Тут особливо слід відзначити багатомірність підходу О. Дзери до першої з цих тем, пов'язаної з Каїном. Зосереджуючи свою увагу на Франковому перекладі містерії Дж. Г. Н. Байрона «Каїн» (також і на її оригіналі) і на його ж власній поемі «Смерть Каїна», О. Дзери розглядає ці тексти в дуже широкій семіотико-культурній та інтертекстуальній перспективі й на тлі різних за своїм характером і водночас співвідносних «мов культури», тобто вторинних знакових систем. Цей її розгляд показує місце старозавітної проблематики й тематики в науковій і художній творчості Франка, відображення архетипу братовбивства в біблійних перекладах, апокрифах і фольклорі, біблійну інтертекстуальність містерії Байрона та деяких інших його творів. О. Дзери висвітлює також історію українських перекладів цієї містерії, даючи їм при цьому порівняльну характеристику. Із погляду транслятології, як теоретичної, так і прикладної, значний інтерес становить здійснений нею аналіз перекладацьких стратегій

відтворення байронівського інтертексту з особливою увагою до цитатних і персоніфікаційних, а також синсемантичних та автосемантичних біблем, зокрема типологічне розрізнення останніх на формульні, образні й символічні. Важливим у плані інтертекстуальної характеристики двох зазначених текстів є розгляд посередників Франкового перекладу містерії Байрона, з одного боку, і відношень, що існують між його перекладом та власним текстом, присвяченим Каїнові, — з другого. Що ж до «Мойсея», то тут автор монографії виділяє такі дві проблеми: множинність перекладацьких інтерпретацій біблійного інтертексту «Прологу» до цієї поеми, а також зіставну характеристику вербалізації біблійного концепту ЛІНО-ЩІ в оригінальному тексті поеми і його англломовному перекладі, здійсненому В. Річ.

У останньому, четвертому розділі («Відтворення позаканонічних імпліцитних інтертекстів гріхопадіння і братовбивства в перекладі “Hamlet” / “Гамлет” Вільяма Шекспіра та “The Picture of Dorian Gray” / “Портрет Доріана Грея” Оскара Вайлда», с. 374–428), у якому йдеться вже не про експліцитні, а про імпліцитні інтертексти та їх перекладацьке відтворення, О. Дзера повертається до архетипу братовбивства і зосереджується на темі гріхопадіння у зв'язку з питанням позаканонічних імпліцитних біблійних інтертекстів і їх перекладу. Вона розглядає цю проблематику на матеріалі «Гамлета» Шекспіра в інтерпретації українських перекладачів, далі залучаючи до розгляду і роман О. Вайлда «Портрет Доріана Грея» та його переклад, здійснений Р. Доценком.

У короткій післямові (с. 429–432), якою завершується монографія, вартим особливої згадки видається зведений перелік типів біблем, які диференціюються за внутрішньотекстуальною, стилістичною та семіотично-когнітивною функціями, а також за ступенем їхньої експліцитності чи, навпаки, імпліцитності.

Істотним складником апарату монографії є наявний у ній покажчик імен. Було б доцільним у наступних перевиданнях монографії — а вона, безсумнівно, на це заслуговує — додати до

іменного ще й тематичний покажчик. Характеризуючи структуру монографії, слід окремо згадати і передмову до неї під назвою «De profundis», написану класиком української транслятології проф. Роксоланою Зорівчак (с. 13–16). Ця передмова містить і стислу характеристику монографії, включаючи історію її створення, і творчий портрет її авторки Оксани Дзери, і водночас є змістовним теоретичним вступом до порушених у монографії вступом.

Оцінюючи рецензоване дослідження з погляду використаної авторкою наукової літератури, слід визнати: тема монографії є такою, що більш-менш вичерпний список релевантних для неї бібліографічних позицій, мабуть, перевищив би за обсягом саму цю працю, тому авторці *volens nolens* довелося здійснювати тут певний відбір. Не заперечуючи слушності такого відбору, зі свого боку зауважимо бажаність покликання на праці О. Ф. Лосева, зокрема на його «Філософію імені» та «Діалектику міфу». О. Дзера згадує св. Діонісія Ареопагіта (трактат «Про божественні імена») за посередництвом відповідної розвідки С. С. Аверинцева, але серед інших творів із *Corpus Aegoragiticum* суттєвим для її теми є також трактат «Про небесну ієрархію», який містить те, що в сучасних термінах можна окреслити як «семіотична характеристика біблійного дискурсу». Із сучасних авторів на згадку заслуговують і представники Єльської школи наративної теології.

Деякі твердження чи покликання авторки, на нашу думку, потребують ширшого контексту. Так, на с. 50 дослідниця згадує про сирійсько-халдейський діалект гебрійської мови як про мову оригіналу Євангелія від св. Матвія, однак варто було б додати, що це лиш одна з кількох версій, які існують у науці щодо цього питання. На с. 42 згадано, як цікаву, думку З. Лановик про те, що «давньогєбрійська і арамейська (давньосирійська) відзначалися метафоризмом, властивим аналітичним мовам, належним до семітської сім'ї», тим часом з точки зору структурної типології семітські мови належать до синтетичного, а не аналітичного типу. Говорячи про давні соціокультурні конотації ремесла коваля/ковальства, авторка по-

дає думку В. Войтовича (з посиланням на його «Українську міфологію»), що «для праслов'янського світу первісне *kovati означало мистецтво загалом, зокрема магічне». Тут варто зауважити, що вчені — фахівці зі слов'янської компаративістики та етимології, реконструюючи це праслов'янське дієслово, подібних «мистецько-магічних» значень йому все ж не приписують.

Попри ці незначні зауваження загальна оцінка рецензованої праці О. Дзери є, безумовно, позитивною. Ця монографія становить оригінальне за темою, комплексне й водночас цілісне наукове дослідження, яке є істотним внеском у розроблення цілої низки проблем, важливих для сучасних гумані-

тарних, зокрема філологічних, наук. Крім цього, є підстави вважати, що зміст дослідження має наукове і культурне значення, яке виходить далеко за межі біблійної та загальної транслятології, а також теорії загальної і біблійної інтертекстуальності. Через це книжка О. Дзери становить інтерес не лише для фахівців у цих та інших галузях, а й для далеко ширшого читацького загалу. Вона допомагає глибше усвідомити роль змісту Біблії у формуванні культурних орієнтацій і цінностей сучасного суспільства, експлікуючи біблійні першооснови того цивілізаційного простору, частиною якого Україна завжди була раніше і прагне стати нині.

С. С. СРМОЛЕНКО